

Milanu Jankovičovi

Chci být i kýmśi čten
a pochválen
na světlou památku
až svedu
sám sebe psát
vytržen z Poezie
nešťastně šťasten

Okřídlený citát ze závěru Halasova A co? je Hrabalovu čtenáři důvěrně znám nejen jako přímo vyřknutý v Příliš hlučné samotě z r. 1976. Je mu znám jako spona autorova díla, ukazuje na snahu spojit představu o svobodě tvorby s řeholí autorství, jako věčnou snahu spájet nespojitelné.

X X X

Bohumil Hrabal se narodil 28. března v Brně - Židenicích. Místo narození bylo v posledních letech aktualizováno úvahami o Hrabalově vztahu k plotnáčtině, německo-českému argotu a slangu v Brně. Autor medailonu psaného k Hrabalovým sedmdesátinám (vyšel v autorem uspořádaném samizdatovém souboru Pražská ironie) však zjevně právem zdůrazňuje Hrabalovu domovskou příslušnost k Praze, Praze Kafky, Haška, Weinera, Klímy, Broda a dalších. Nejen to: zašlé Praze původního světa krámků, poutí, jarmarků, okrajových nádraží, s jejich zakotveností v mluvním, akusticko-orálním světě. Ten svět evokuje pestrou barevnost pohybu a pulsu světa přirozeně vznikajícího, světa mikrostruktur a mikroklimat jako světa, z něhož jediné lze pozorovat okamžitý záchvěv univerza. Místa stíhaného, prokletého i pyšního se tím, že je - banalita je tu na místě - srdcem Evropy. Když rozevřím a snažím se zvýraznit tento motiv, na nějž autor posledního jubilejního medailonu právem klade důraz, musím připomenout i další: toto místo není srdcem Evropy jen geografickým neštěstím i štěstím. Bohumil Hrabal si celoživotně uvědomuje podobnost velkých i malých měst od Nymburka po Terst, od Haliče až někam po Vídeň. Vědomí čehosi jako středoevropského kontinentu, jeho nepřetržité ozřejmování, má

tak u autora hluboké zakotvení i v zážitku a stálém zažívání kultury i ve schopnosti přesně rozeznávat nostalgií míjející epochy.

A teď jsme u toho: základní polohu Hrabalova díla, takovou, již můžeme vnímat jako bezprostředně čtenářskou, tvoří pokus o překlenutí či spíše rozkročení, o spojení světa, který odešel, se světem každodenním, se světem právě vnímaným a též literárně žitým. Na čem jsme to mohli pozorovat? V rozmezí let 1963 - 1988 vydal tzv. oficiálně v Čechách na dvě desítky knih a tři autorsky koncipované výbory. Už od roku 1963 byl okamžitě nejen svým oficiálním debutem (Perlička na dně), ale i všemi dalšími knihami - bráno zvnějšku - asi nekontroverznějším českým autorem. Nejprve v bezprostředním přijetí - ta škála sahala od nejkrajnějšího čtenářského ztotožnění po nenávist povýtce třídní. Byl osočován z vulgarity, neúcty k modlám, tradicím. Zároveň ale ve vlastním pojetí tvorby a jejích konsekvencích mohl sám sebe opěťovaně mučivě vinit ze zrady. Jeho oficiální bibliografie se velmi málo kryje s jeho vlastní tvorbou a jejím vývojem. Od roku 1963 do roku 1970 oficiálně vyšla Perlička na dně, Pábitelé, Taneční hodiny pro starší a pokročilé, Ostře sledované vlaky, Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet, Kopretina, Morytáty a legendy, Domácí úkoly, Poupata. Poslední dvě už šly do stoupy. Vlastní život díla byl však jiný. A musíme tu připomenout, že byl - jak se tak často stává - jinak jiný, než jak v každé jeho etapě dovolovaly poznat dostupné informace. Zasněženější vědí už o pokusu o oficiální sbírku Ztracená ukička z roku 1949, jejíž sazba byla již rozmetána, stejně jako o povídkové knize Skřivánek na niti, jež šla do stoupy v roce 1959. A nesmíme tu zapomenout v podstatě poloinzitivní vydání knihy Hovory lidí - - vyšla roku 1956 jako příloha Zpráv Spolku českých bibliofilů. Všimněme si jen těch dat: 1949 -; 1956 - tušení úsvitu, které přineslo kompromis bibliofilie; 1959 - konec této krátké po- a předsjezdové etapy v plně nekompromisním provedení.

Tak se i tato tíživá, nicméně obecně nutná cesta každého autora - od inzitivního k neinzitivnímu - v našich poměrech utváří od počátku jinak, než je pro slovesné dějiny příznačné.

To je ale pořád vnějšek vývoje Hrabalova díla, třebaže už tu jde o jeho skrytější a jen zasvěcencům dostupné údaje. Na tomto skrytějším vnějšku můžeme snad pozorovat jistou nezmarovitost kultury i v praktických polohách. Ta je zde v řešení stavu mezi oficiálností a neoficiálností, hledání skulinek, působení složitých a jemných struktur určených přátelstvím a věrností tvorbě. Vlastní osobní vývoj autor-
ský bývá a je jiný. V něm jako základní aktéři hrají: základní rys talentu a jeho alter ego. To je snaha a schopnost vytvářet předměty pokládáné obvykle za kulturní výtvo-
ry, tedy knihy, obrazy, partitury skladeb atd. a - a to pře-
devším - stále autora provázející tíživá snaha nescházet při tomto počínání z cesty.

Jaká je celoživotní Hrabalova cesta co do rozhodnutí být spisovatelem? Vyjmenovali jsme již alespoň základní mo-
tivická východiska kulturní, rozpoznatelná z textu i nesčís-
lněkrát autorem formulovaná. Ve spojení s jevem označova-
ným jako Střední Evropa zaujala i Angelo Maria Rippelina
v jeho *Magické Praze* z roku 1973. Jistě nesmíme zapomínat
na Hrabalových devatero řemesel, v textech z nich zakotvily
především práce výpravčího, práce v kladenských hutích a
Sběrných surovinách. Tady jsme však stále ještě u sféry vý-
chodisek motivických, u toho, co lze kulturně historicky
pojmenovat, třídit, zařazovat. Uložení osobního osudu
v tvorbě vyvolává však i zákonité otázky, jež lze rekonstru-
ovat tíže a zdlouhavěji než to, co bývá napověděno v sekun-
dárních textech, jimiž jistě každý autor může nejen mluvit
o svých láskách kulturních, ale vždy i sám sebe představuje,
interpretuje. Tato konfesijní poloha se odráží i v bezpro-
středních reakcích kritiky.

Takové otázky se sice týkají i vnějších osudů díla,
ale obráceně to neplatí: nelze jen z těchto vnějších osudů
plně chápat nejen umístění díla a uměleckého osudu v lite-
rárním vývoji, ale ani nejvlastnější autorský vztah k lite-
rárnímu okolí i tušení vlastního místa v něm. K tomu vnější-
mu patří se říci i něco o autorově díle po roce 1970. V roce
1971 rekonstruoval a pozoruhodným způsobem komentoval *Tři*
teskné grotesky, obsahující texty *Etudy*, které zbyly, *Mrtvo-*
mat a *Jeden všední den*. V sedmdesátých letech následují sa-

mizdatové i nesamizdatové Postřižiny, Městečko, kde se zastavil čas, Obsluhoval jsem anglického krále, Něžný barbar, Příliš hlučná samota, Slavnosti sněženek, Krasosmutnění, Harlekýnovy milióny, Kluby poezie, naposledy trilogie Svatby v domě, Vita nuova, Proluky, atd. atd. Dávám tu záměrně do jednoho pytle vydání samizdatová i jiná. Starosti o to, kde se různá vydání kryjí a kde liší, starosti o momentální technicko-ideově ediční textovou polohu už nechme disertačním pracím slavistů všech universit. Zatím nejúplnější prací o Hrabalovi i co do bibliografie je studie Susanny Rothové vydaná v Bernu roku 1986.

Stalo se v posledních letech módou zabývat se estetickými i morálními hledisky i důsledky Hrabalovy pověstné rozkolísanosti a jeho podléhání autoritám redakčních procedur. Píše o tom Kosková, Chvatík, Rothová a jistě i jiní, stejně jako se opět ozývají rozhořčené hlasy na téma: dejte už Hrabalovi pokoj. Protože jsem se věcí variací a variant tištěných i netištěných Hrabalových textů zabýval v letech 1965 - 1967, kdy to nebylo ještě protinormalizační konvencí, musím k tomu asi něco s odstupem říci. Odmysleme se na chvíli od povrochníh a nasnadě jsoucích otázek, jež předem znehodnocují jakoukoli věcnou úvahu o tom, zda subtilní rozhodování o variantách a variacích textů je vedeno přizpůsobováním obecnému vkusu, snahou o návrat k původním tvůrčím intencím, nebo snahou o novou vlastní orientaci tvořivou. Takto kladené otázky samy o sobě nestačí, nepřesahují hranice jakési kulturně politické strategie. V posledních letech se v neoficiálním i exilovém tisku mluví o Hrabalově přizpůsobování v sedmdesátých a osmdesátých letech, a ne o tom podstatném, kdy od poloviny padesátých do konce šedesátých let byl právě dnes tak vzpomínaný kulturní liberalismus spolurežisérem či poskokem situace, která měla za následek nejen posuny v textech, ale i podstatné rozdíly v bibliografii vnitřního a vnějšího díla autorů.

Oč tedy jde? O všechny Halasovy verše z úryvku citovaného tu jako moto, o jeden každý jednotlivě i o všechny dohromady. Před více než dvaceti lety jsem se pokoušel psát nejen o sociologických a psychologických aspektech rozhodování o podobě, respektive variaci či variantě textů, ale

i o možných důsledcích co do existence či umístění díla v literárních dějinách jako dějinách tvarů. Budeme se chvíli věnovat rekapitulaci tohoto posledního, nejprve však malá oklika. Byla řeč o Haškovi a Klímovi. Haškovo stěžejní dílo - Osudy dobrého vojáka Švejka - textoval z velké části pogramotný zapisovatel. Dá se to zjistit nejen v rekonstrukci založené na jazykové analýze textu, viditelnou pomůckou je už porovnání tohoto autorova ústředního textu a jeho stylové akribie, rezignující na preciznost, s improvizovanými Haškovými povídkami předchozími, které byly co do standardního stylistického výkonu málem vzorné, stejně jako jeho až perfekcionistacky stylově pojatá soukromá korespondence. Obdobně u Klímy. Až v osmdesátých letech, po získání některých rukopisů z pozůstalosti, se ukazuje, že některé z jeho okřídleně známých textů mohou být v poslední podobě vlastně dílem prostřední osoby, byť jistě trpělivé, věrné a Ladislava Klímu provázející jako Sancho Panza. Ostatně podobně jako Haškův zapisovatel. Zda a kde to u Klímy bylo autorovou vůlí, sotva už definitivně věcně zjistíme. Jako by bylo někým, kdo zahlédá začátky a konce našich osudů, určeno, že nejvýraznější věci máme dostávat jen v odlesku, v paběrku, v jakýchkoli homeopatických dávkách.

Nesčíslné podoby toho, jak autor přistoupí na stanoviska stávající formy cenzury a původní svůj text přizpůsobí, oktrojuje, známe z literárních dějin snad všech epoch ve zkratce jako hru tlaku a ústupnosti a její výsledky. Rozhodování o alternativách a výsledný příklon k některé textové podobě vždy u Hrabala přivádí k samé podstatě jeho tvorby. Pokládám za ni zakotvení ve dvou základních stylizačních východiscích i letitou oscilací mezi nimi. V krajně zjednodušeném schématu to mohou říci takto. - V posledních sto letech žijeme v evropské tvorbě ve dvou možných alternativách co do výstavby textu: linie řekněme asociativní je stavem, kdy slovo slovo rodí, obraz obraz rodí. Můžeme ji pro didaktický účel spojit např. s Apollinaiem. Ta druhá souvisí se zkušeností, kdy slovo se slovem, obraz s obrazem musí pobývat. Tedy - ať použijí jiného možného praktického příkladu - poetismus a surrealismus na straně jedné a verismus a dokumentarismus na straně druhé jako možní předchůdci.

A právě tady se můžeme u Hrabalových počátků literárních octnout u Skupiny 42, s její apozičností formálně stavební a civilismem motivickým. Přizpůsobování řečového proudu nej-různějším nátlakům, které vede k tvarovým změnám, jež se z odstupu^{ob} objeví jako cesta od převažujícího druhého z uvede-ných stylizačních typů ve prospěch prvního, takové je u Hra-bala rekonstruovatelné schéma výsledků textových změn. Ná-tlakem není jen ten či onen režim, Hrabal jich zatím prožil několik, zdánlivě odlehklých a disparátních, nátlakem je zprostředkovaný a více nebo méně subtilní souhrn útoků na autorskou jistotu, na jeho zakotvení. Subjektem takového nátlaku - a zde jednoho z nejvýznamnějších - může být kromě vnějších vlivů i jedno z autorových stále přítomných já. Jde-li o prvotní zakotvení v něčem právě tak křehkém, jako je kultura, může to být často k nepřehlédnutí. Posun zatím téměř u všech Hrabalových textů vedl tedy od řehole slova jako slova, jež se slovem musí žít, k slovu, jež slovo rodí, jež další slovo způsobuje, spájí samo sebou trhliny, obepí-ná, vede k extenzitě místo intenzity, k horizontále na místě vertikály v náhlém pohledu. Nepřetržitý kontroverzní autor-ský život Hrabalův je tak obrazem dramatu těchto dvou poe-tických principů v evropské tvorbě posledního století. Co víc nebo méně pokazil možnými obměnami, může být - s dostat-kem ironického odstupu viděno - relevantní asi tak jako vkus oddané opisovačky či dýchavičný zápis u jiných autorů.

Vím, že takto se skutečně díváme z odstupu neobvykle velkého, obecně textologicky vzato se text a jeho významy samozřejmě mění každým sebemenším zásahem. Jistě zbytečně připomínám, že to plyne ze zvláštní povahy slova, ze záluď-ností jeho polyvalence. Tato záluďnost nám snad nakonec jed-nou něco poví o významovém i obrazivém rozsahu a dosahu to-ho, co padlo za oběť oscilacím mezi výrazovými principy. Zůstává kruh, snaha autorského typu srovnat nesrovnatelné je z rodu výpočtů kvadratury kruhu, jaké jistě nemají a prio-ri menší tvůrčí hodnotu než jakákoli jiná kreativita. Posled-ní autorův známý poloměr tohoto kruhu se jmenuje Kouzelná flétna, je datován Kersko, úterý 17. ledna 1989, týká se událostí na Václavském náměstí a je v něm jako v kapce vody

celé autorovo dílo se vším všudy, se Střední Evropou, s učestností, citlivostí i srahou vidět vždy možnost spojovat nespojitelné:

185

... Ale co? Oči se vyplaví slzami a ophtal je účinnější než slzný plyn, šaty se usuší nebo koupí nové, zajištění mladí lidé nakonec budou propuštění, život vhrkne nazpátek do starých kolejí... Ale opravdu, pane Hrabale, nazpátek do starých kolejí? Kdepak! Ti mladí lidé, kteří se zúčastnili skutečně a nebo i duchem a v duchu, to už je jistá angažovanost, ten jistý akt solidarity, a to jisté přitakání jistému Dobru, které nakonec musí být splatno v budoucnosti...

Napsáno v březnu 1989
na vyžádání rozhlasové
stanice Deutschlandfunk.

Jan Lyatek